

Jung elemzéseiben gyakran kitér a szomszédos népek (szerbek, horvátok) hiedelemvilágára is, mindenekelőtt amikor tapasztalata szerint nem magyar eredetű hiedelemről van szó. Ilyenek például a gyógyítók fejezetben a „vrácsasszonyok” alakját érintő szövegek, melyeknek eredete Szlavóniába, illetve Szerémségbe vezet (153, 158, 159), vagy a néző szerepe (154, 170). A tilalmak és tabumondák körében is találunk azonos motívumra, eredetre visszavezethető hiedelmeket.

A kutatás anyagának feldolgozása során a gyűjtő néhol keserűen állapítja meg, hogy a gombosi népi hiedelemvilág viszonylag archaikus képeinek megrajzolásához az utolsó pillanatban kezdett hozzá, mert olyan hiedelemalak, mint a táltos vagy a tudós kocsis létezése már csak nyomokban mutatható ki.

A szövegek tükrözik a gombosi tájnyelvi sajátosságokat is. Néhol olyan jellegzetes tájszóval találkozunk, mint pl. a kutya „tutul”, vagy hogy a kicserélt gyerek elleni védőszer esetében: az anyák a köténymadzagot „... a pójavánkus alá kötötték, még akkó az asszonynak a péntőjihő...”. A „tutul” szó jelentését – szüköl – megtudjuk néhány oldallal hátrább, de a „péntő” szó már értelmezés nélkül marad.

Gazdag jegyzetanyag és irodalom igazolja Jung Károly otthonosságát, tájékozottságát a témában. Az adatközlőkre (30) vonatkozó fontosabb megjegyzések után szerbhorvát és német nyelvű összefoglaló olvasható a könyvről.

A *Hiedelemmondák és hiedelmek* című gombosi monográfia néprajzkutatásunk egyik legalaposabb munkája, gyűjtemény és feldolgozás, a kutató nem elégszik meg a szövegek pusztá közlésével, hanem azok részletes elemzésével, értelmezésével igazolja, hogy a néprajzi szövegek közlése akkor értékes, ha vele a gyűjtő bizonyít, következtetéseket von le, és további kutatásra ösztönöz.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

HASZNOS ADATFELTÁRÓ APRÓMUNKA

Kalapis Zoltán: *Festők nyomában*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990

Kalapis szerényen a riporter meghatározás mögé bújva sokoldalú aktivitást végez: leltáros, történész, művészettörténész és fáradhatatlan utazó egy személyben, mestere a mozaikkockák összeválogatásának, a ködös sejtések megvilágításának. Ami a legjobban érdekli, az az utóélet: a túlélés a durva mellőzés rétegei alatt, a váratlan fölfedezés vilámlámpénye és talán leginkább a közlés öröme, azaz az igazsgátalanul mellőzött személyek és elkallódott értékek újbóli „felfedezésének” tudata. A nehéz és nemritkán hiábavaló kutatások keserűségét ez a türelmes, udvarias ember elbűvölő kíméletességgel közli: „... a kortársakat az ember bűvölte el, nem a műve”, mintha helyettük is elnézésünket kérné a releváns adatok elhallgatása miatt. Így aztán a megalapozatlan hálaénekek, töredékes és haszontalan emlékek, gyanús följegyzések és ködös utalások tömkelegében kutatva Kalapis „föllebbenti” a titokról a leplet, érdekes olvasmánnyá formálja az adatokat, és utat mutat a további kutatásoknak. Írásaiból a feladathoz való lelkiismeretes viszonyulásba vetett hite sugárzik.

A kötet darabjai többnyire megjelentek az elmúlt tíz év alatt, érdekességükkel és olvasmányosságukkal messze fölülmúlják a hasonló munkákat. Kalapis négy fejezetre osztotta könyvét, az első az Elindultak Bácskából, Bánátból címet viseli. Az egyik írásban összegezte az ismert adatokat a verseci *Melegh Gáborról* (1801–1835), az érdekes, de mellőzött és elfeledett festőről, akit mindenképpen megillet egy hely a vajdasági festészet történetében. Ehhez hasonlít az Újvidéken 1800-ban született *Vidéky (Kohlmann) Károlyról* szóló dolgozat is, mely röviden és velősen összegezi az összegyűjtött tényeket a valamikor igen népszerű vésnökéről és illusztrátorról, aki 1882-ben halt meg Budapesten, és merült mindeddig feledésbe. Majd *Than Mór* (1828–1899) következik, és kevésbé ismert adatok egy képéről, a *Karadorde haláláról*. Minden írásban sok-sok mellékesnek látszó adat bújkál: más művészekről, képekről, vajdasági eseményekről. Meleg hangú, megrázó írást közöl *Jakobey Károlyról*, a vajdasági falvak és kisvárosok balszerencsés templomi festőjéről. Szép munka *Szentgyörgyi István* (1881–1938) bánati szobrász életrajza, a zsabylai *Kálmán Péter*ről szóló jegyzet pedig – rövidsége ellenére – mindent tartalmaz, amit csak elő lehetett keríteni róla. Ennél a vajdasági festészet történetét tárgyaló tanulmányban sem lehet majd alaposabb elemzést adni festészetének. A zombori *Juhász Árpádot* csak egy rövid jegyzet illetné meg, ha nem lett volna tagja a gödöllői művésztelepnek, belépve így a kutatók érdeklődési körébe is. Kalapis kutatásainak adalékaiból jött létre a művészről szóló talán legteljesebb életrajz.

Juhász Árpád életművével Kalapisnak sikerült megvilágítania a századvég és a századelső vajdasági kulturális „színpadát”. Megismerjük a zombori értelmiségi réteget és a bácskai szabad líceumok tagjait foglalkoztató témákat. Juhász és társainak irigylésre méltó műveltsége cáfolja azt a véleményt, hogy vidékünk „tespedt lapály”. Olvashatunk *Telcs Edér*ről, aki furcsa módon állandóan azt hangoztatta, hogy Szabadka a szülővárosa, holott ez nem igaz, *László Fülöp*ről, akit – annak ellenére, hogy Budapesten született – becseinek tart a közvélemény, *Nagy István*ról, aki e tájon jól, sőt otthonosan érezte magát, az öregkorában Olaszországban és Budapesten is híres *Gyelmis Lukács*ról, aki szabadkai és vajdasági festőként mutatkozott mindig be, *Streitmann Antal*ról, aki Nagybecskerekre érve nem is hagyta el többé a várost, *Stipan Kopilović*ről, aki hosszú vándorlások után érkezett meg Topolyára, hogy ott megalapítsa a művésztelepet; és *Mályi József*ről is, aki visszatért szülővárosába, Zomborba. A nevek végtelen sorát föl-fölve tájunk képzőművészeti élete titkainak leszünk birtokosai.

Kalapis Zoltán egyike azon megszállottaknak, akik szorgalmasan, állhatatosan keresik a választ a felbukkanó kérdésekre, rámutatnak a problémákra és az érdekes témákra, utat mutatnak a kutatóknak és művészettörténészeknek. Vidékünk magyar képzőművészetét hagyománya csak egyike a kevésbé ismert témáknak, de mindenképpen figyelmet érdemel.

Az *Állomáshelyek* című második fejezetben Kalapis Munkácsy Mihály bánati inaséveivel foglalkozik. A Moholy-Nagy László adai és moholi éve címmű írása fontos adalék az ismert művész életművéhez. A *Pechán-témák* atraktív és izgalmas olvasmány, ugyanakkor kiváló tanulmány is a festőről, a fényképek és a festmények viszonyáról Pechán József alkotói munkásságában. Az író szerint Pechán műve újraértékelésre szorul: fényképészként is el kellene ismerni, és foglalkozni kellene vele, de festészetét is kritikai elemzés alá kell venni.

A *Képek sorsa, emberek sorsa* fejezetben ismerhetjük meg teljes egészében Kalapis sokoldalúságát. A *Karácsey Fedorról* (1787–1859), a tisztról, az íróról, a festőről szóló írás nagy hiányt pótol, érdekes életrajzot nyújt, a szerzőről viszont sokoldalú informáltságot és nemes kíváncsiságot bizonyít. Briliáns illusztrációt ad Csók István Thámár című festményéről, bizonyítva kutatói lelkesedését, míg az *Egy korai Czóbel-rajz története*, amellyel hogy Csók opusának kutatói számára jelentős forrásmű, megrázó dokumentuma a vajdasági történelem egy szakaszának is. A *Perecslány* története pedig „csak” egyike a képek utóéletével foglalkozó sok írásnak, amelyek a maguk módján magyarázatot adnak arra, miért is végzi Kalapis ezt a csöppet sem könnyű és kényelmes munkát. Az utóélet-gyöngyszemek sorába tartozik Sáfrány Imre „párizsi múzsájá”-nak bemutatása is.

Meleg hangú, emberi együttérzéssel írt esszével, A sorsüldözött Farkas Béla cíművel zárja Kalapis a kötetet. (Farkas pasztelleje díszíti a szép könyv borítóját!) Ismét csak ezt írhatom: sok érdekes adat, érzékkel adagolt idő- és térbeli hangulatrajz, a téma iránti nagyfokú vonzódás és nagy emberismeret jellemzi Kalapis írásait. Esszéi nemcsak krónikái a bácskai és bánáti képzőművészeti eseményeknek. De nem is csupán egy amatőr okvetetlenkedése a művészeti kritika elégtelenül elsajátított tudományában. Kalapist a festőig és a fontos adatokig elvezető útján nagy türelme, tudása, egyéni alkotói vénája és különleges tehetsége kíséri. Minden írása izgalmas, olvasmányos, az elveszett vagy nehezen hozzáférhető láncszem-tények gazdag adattára tárul elénk, a szakértőknek is segítséget nyújt évtizedek vagy egész évszázad porával belepert életművek értelmezésében. A *Festők nyomában* című kötet alapvető forrásműve lesz az oly régóta tervbe vett, de csak majdan megírandó vajdasági művészettörténet megalkotóinak.

Sáfrány Imre pontosan tudta, hogy meg kell festenie Kalapis Zoltán portróját – a fül-szöveg mellett látható! –, aki majd őt és a hozzá hasonlókat megmenti a feledéstől.

Bela DURANCI

RAJSZI Emese fordítása

EMBER A TERMÉSZETBEN

Földi László: *Az orgonák völgyében*. Móricz Zsigmond Színház, Nyíregyháza, 1990

A könyv címe – *Az orgonák völgyében* – kissé félrevezető: idilli, puha és illatos történeteket ígér. Holott Földi László három fejezetbe – Fekete hegyek, Sebágy, Romantikus párhuzamok – sorolt tizenkét novellája kérges embersorsokról, rideg élethelyzetekről vall, oldott stílusban, meseszerűen, pontosabban a szóbeli elbeszélés közvetlenségével, de pontos, igényes, sőt műves fogalmazásban. És ezzel már félreérthetetlenül ki is mondtuk: jó, minden mércét kielégítő, próbát kiálló irodalom ez a kis kötet. Földi Lászlónak ugyanis vannak történetei, és ezeket el tudja mondani, van szeme, és tud írni, van stílusa. Író. Hogy az emberi helyzetek és sorsok felismerésében mennyire van segítségére az a tény, hogy Földi László színész, akinek az a hivatása és feladata, hogy a mások által kitalált emberi szituációkba kerül különböző emberi sorsokat megjelenítse,